

Укладач: Вигівська Наталія Михайлівна ,
вчитель трудового навчання Сквирської
загальноосвітньої школи I-III ступенів №2

Навчально-практичні матеріали до викладання модуля
«Технологія виготовлення вишитих виробів»
(6 клас)

I. Вишивка - поширений вид декоративно-прикладного мистецтва

1. Українська народна вишивка.

Протягом століть створювалось народне мистецтво, розмаїте й багатогранне. Виникло воно з любові до рідного краю, всього навколишнього світу і з потреби не тільки бачити і відчувати красу, а й творити її власним руками.

Вишивка в Україні завжди була одним із найбільш поширених і улюблених різновидів народної творчості. Її витвори - це піднесений світ краси й фантазії, поетичного осмислення природи, схвильована розповідь про думки та почуття людини, світ натхнених образів, що сягають своїм корінням далекого минулого.

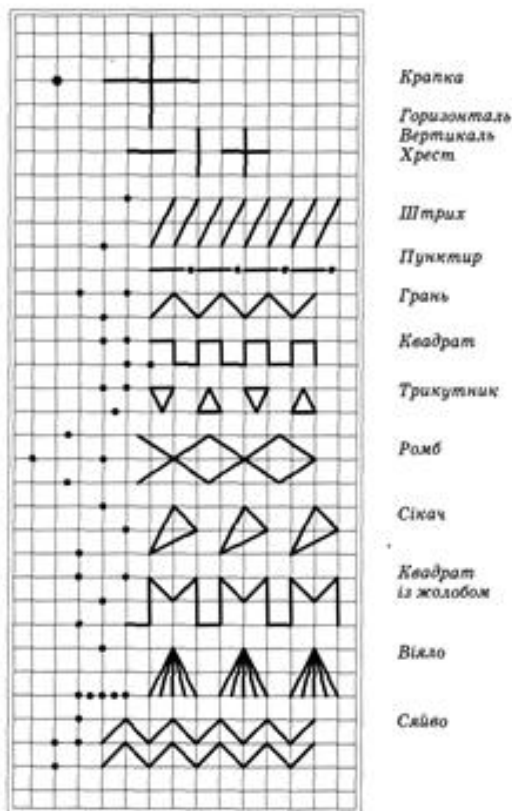
Вишивка - поширений вид декоративно-прикладного мистецтва, в якому узор та зображення виконується ручним або машинним способом по різних тканинах, шкірі, повсті та інших матеріалах лляними, бавовняними, шовковими, вовняними нитками, а також бісером, перлами, коштовним камінням, лелітками. Зразки найдавнішої вишивки в музеях Європи належать до V ст. н. е., а пам'ятки української вишивки збереглися лише за кілька останніх століть.

Вишивкою був прикрашений одяг у скіфів - мешканців причорноморських степів, про що свідчить давньогрецький історик Геродот. Про давність виникнення і поширення вишивки розповідають численні археологічні знахідки, дають уявлення мозаїки й фрески соборів, де святі зображені в багато оздобленому вбранні. Особливий інтерес становлять мініатюри рукописних книг, літописів, на яких можна побачити народний одяг усіх верств населення від селян і ремісників до представників феодальної верхівки, - прикрашений вишивкою. Особливо високого художнього рівня досягає шитво в Київській Русі. Як відомо з літописів, княгиня Анна-Янка - дочка великого князя Всеволода, сестра Володимира Мономаха - наприкінці XII ст. заснувала у Києві в Андріївському монастирі школу, де навчала мистецтву вишивки золотом і сріблом.

У давнину вишивка в одязі мала охоронне, оберегове значення й тому розміщувалася на грудях, біля коміра, на подолі, рукавах. В Україні вишивка поширена скрізь, але кожний район, навіть село, мають свої улюблені кольори, свої місцеві узори й традиційну техніку виконання.

Символіка інтернаціональна, і, пролягаючи крізь віки, має «властивість тримати в небагатьох умовних лініях думки віків і мрії поколінь, запалює уяву і веде в царство безсловесного мислення» (Лінь-Юй-Дан).

З давніх-давен людина використовувала різноманітні графічні символи. Численні знаки на стінах печер і на речах побутового призначення (предметах. Які дійшли до нас з глибини віків) свідчать про те, що людина могла лаконічно, за допомогою графічного символу, виразити складні поняття. З'явилися знаки, які символізують сонце, місяць, воду, дерева і рослинність, загальний порядок явищ природи. Через орнаментування давніх предметів побуту ми отримуємо уявлення про погляди наших далеких пращурів. Оскільки в основі виникнення таких знаків-символів лежать спостереження людини за довколишнім світом, то в орнаментах різних народів є багато ідентичних мотивів, що ґрунтуються на цих символах і пройшли певну еволюцію.

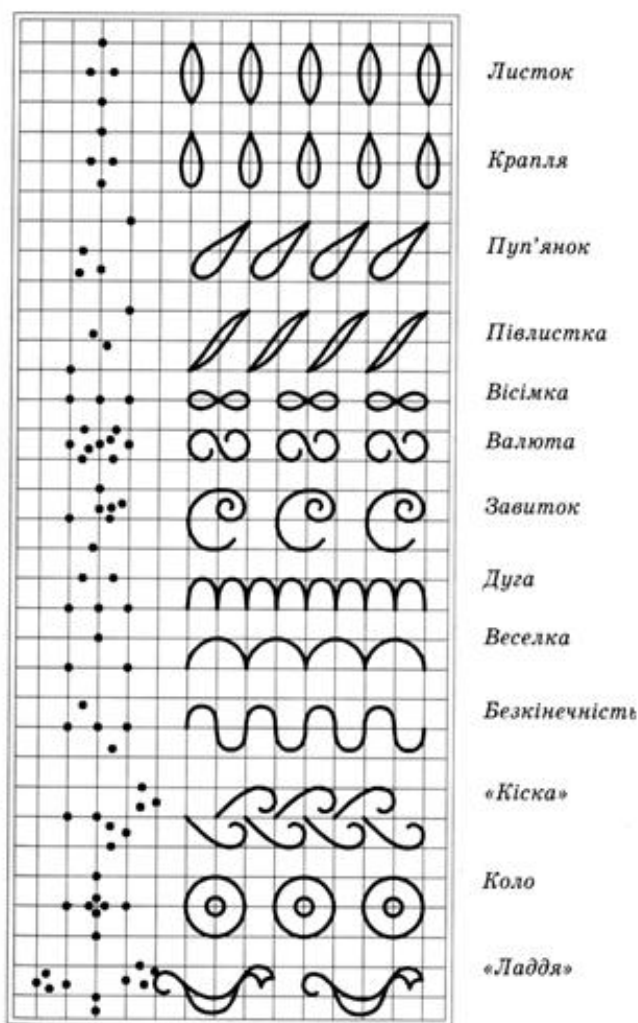

Ламані лінії

Давайте розглянемо головні зображувальні засоби: крапка, прямі, ламані, хвилясті, комбіновані лінії.

Крапка - початок усього на світі, момент народження; рухаючись, вона народжує лінії.

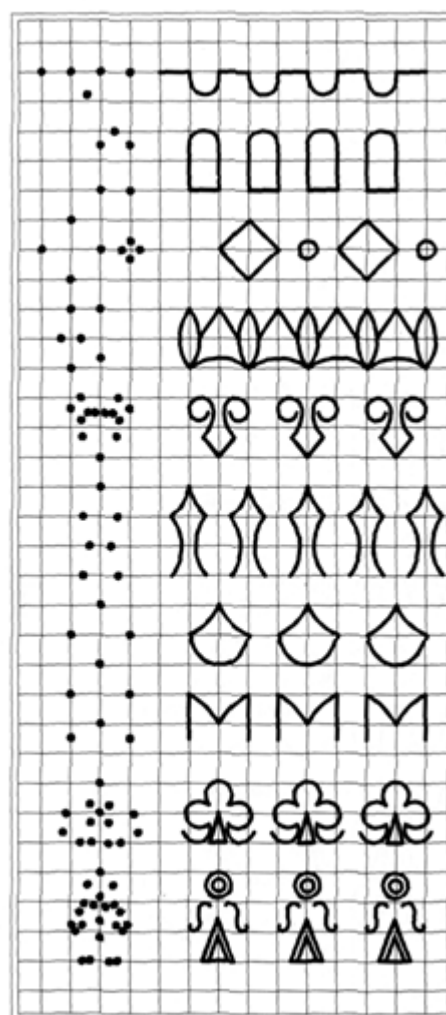
Пряма лінія - найкоротша лінія між двома крапками, вона зображує спокій, постійність, врівноваженість. Світ завжди перебуває в постійному русі, усе життя йде хвилеподібними рухами. Суть світобудови полягає в єдності та боротьбі протилежностей. І сама ламана лінія як засіб графічного зображення процесів, що відбуваються, допоможе вирішити цю проблему.

Хвилясті лінії

І знову - плавний рух життя, хвилястість, плинність. Як це показати? Звичайно, хвилястими лініями (хвилясті лінії: листок, крапля, пуп'янок, півлистка, вісімка, валюта, завиток, дуга, веселка, безкінечність, «кіска», коло, «ладдя»).

Людина, поєднуючи прямі, ламані та хвилясті лінії, отримувала нові, комбіновані елементи, складала цілі системи ліній (комбіновані лінії).

Комбіновані лінії

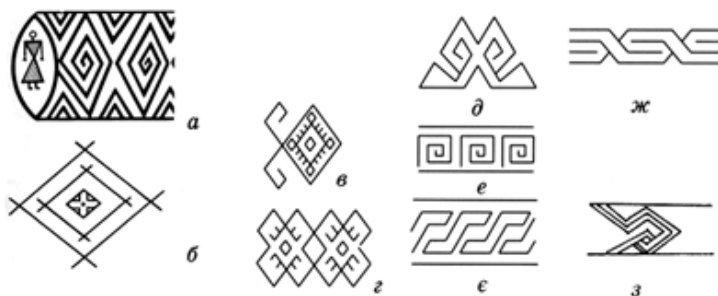
Хрест - один з найпоширеніших символів у міфологічних і релігійних системах різних континентів Землі. У багатьох культурах хрест втілює ідею вибору між життям і смертю, тому його часто використовують як талісман,

оберіг. Хрестовий орнамент, виконаний із будь-якого матеріалу, охороняє людину. Хрест фігурує в казках, замовляннях, ворожіннях. Ідею «хресного» вибору відображено у християнстві. Спіраль - символ енергії в природі, дуже часто вона є основою всієї композиції.

Коло - елемент символіки, що виражає ідею єдності, безкінечності і завершеності. У поєднанні з іншими фігурами та символами воно створює безкінечну кількість символічних асоціацій, наприклад, центр і чотири напрямки Всесвіту; коло, поділене навпіл - літо і зима, день і ніч тощо; два з'єднані кола - союз Неба і Землі тощо. Квадрат - число 4, символізує рівність, простоту, мудрість, землю.

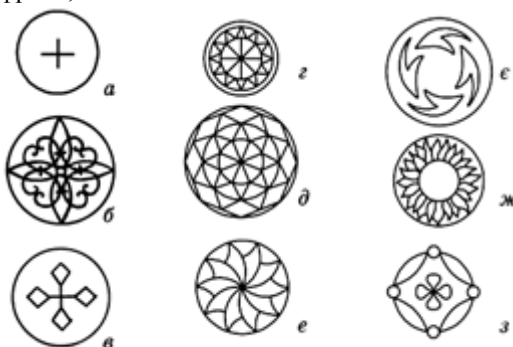
Трикутник - основний символ числа 3 - триєдина природа Всесвіту: небо, земля, людина; батько, мати, дитина тощо. Трикутник, зображений вершиною догори Δ , є сонячним і символізує вогонь, означає любов, істину, мудрість. Горизонтальна лінія - повітря. Трикутник з вершиною донизу ∇ є символом місяця, води, Великої Матері як родоначальниці. Горизонтальна лінія - Земля.

Ромб - символ щастя, родючості.

а - праслов'яни, II тис. до н. е., килимовий орнамент;
б - фрагмент української вишивки;
в - мотив ромбічного орнаменту в давньоруській вишивці, IX ст.;
г - мотив болгарського орнаменту, XX ст.;
д - мотив румунського орнаменту, IX ст.;
е - мотив китайського орнаменту, II ст.;

є - мотив грецького орнаменту, VI ст.;
ж - мотив турецького орнаменту, IV ст.;
з - Африка, Конго.

СИМВОЛ СОНЦЯ.

а - символ Сонця;
б - фрагмент українського мотиву, 1617 р., часослов;
в - фрагмент української вишивки;
г - зображення Сонця на російській прядці;
д - мотив німецького орнаменту;
е - мотив японського орнаменту;
є - Америка, штат Аризона;
ж - мотив італійського орнаменту;
з - мотив індійського орнаменту.

Слов'яни багаті на різні культові пам'ятники, за якими можна вивчати історію народу й орнаменту. Наприклад, трипільська культура, кінець IV - початок III тисячоліття до н. е. Малюнки на талісманах, посудинах, божествах дуже стилізовані.

Мотиви, які прийшли до нас із давнини:

- а) початок усього на світі;
- б) спокійна лінія - символізує повітря;
- в) висока лінія. Рух двох ліній дає площину;
- г) лінія руху - саяво;
- г) хвилясті лінії спонукають до емоцій; ідеограма води; безмежність;
- д) лінійно-струменеві (зображення дощу), дощові потоки;
- е) ромбо-меандровий візерунок - відтворення натурального малюнка мамонтового ікла стародавньою людиною;
- є) ромб - символ сили, добра, успіху; поле хлібороба, (крапки показують, що воно засіяне);
- ж) громовий знак;
- з) спіраль-змійний - символізує перебіг часу;
- и) човнові фігури;
- і) тричастинна композиція;
- ї) символ Матері-Землі;
- й) яйце - уособлення початку життя;
- к) рослинні візерунки - символ аграрної родючості;
- л) тваринні візерунки - символ успішного скотарства;
- м) мотив трилисника;
- н) мотиви завитка, спіралі;
- о) спіраль лежить в основі життя і будови космосу;
- п) хвиля, що падає;
- р) 8-подібна фігура, валюта (лат)., вписана в коло, - поєднання двох начал;
- с) мотив луски;
- т) «берізка», витке стебло.

На основі стародавніх знаків і власної фантазії можна створити різні мотиви.

3. Поверхнево-нашивні лічильні шви української народної вишивки.

Різні народи протягом століть розробили різноманітні техніки вишивок і швів. Але, незважаючи на різницю вишивок, яка проявляється переважно в орнаментах і кольоровій гамі, в технічному відношенні в усіх вишивках бага-то однакових прийомів і швів. У кожному регіоні вони мали свою місцеву назву.

В українській народній вишивці, тобто оздобленні тканин узорами за допомогою голки, відомо понад 100 стібків. Кожен стібок має різновиди, створені на його основі, які застосовуються в шитті і вишиванні.

- Цікаво. А ви знаєте, як з'явилась голка? Без неї не було б такого

прекрасного виду ручної праці і народного декоративно-прикладного мистецтва, як вишивка.

- На території нашої країни кістяна голка була в ужитку людини ще в період пізнього палеоліту, тобто 19 тисяч років тому. Голки і булавки, знайдені європейськими археологами, за практичності і витонченості не відстають від сьогоднішніх.
- Революція у виготовленні голок відбулася в XIV ст., їх виробляли в Німеччині і Іспанії. А з 1650 р. монополію на їх виробництво захопили англійці, виготовивши для випуску голок спеціальні станки.
- Історія російської промислової голки йде від Петра I. За його наказом з 1717 р. російські купці брати Рюміни побудувати дві фабрики.

Залежно від техніки, окремі стібки, з яких складається шов, накладаються щільно один до одного або на деякій відстані, горизонтально, вертикально, по діагоналі, похило, навкоси. Залежно від візерунку, стібки мають бути однаковими або різними за довжиною, не повинні затягувати тканину.

Стібки бувають одnobічними, тобто такими, що утворюють контур візерунку або заповнюють всю його площину з лицьового боку тканини, а з виворітного залишаються окремі стібки.

У двобічних швах узор має однаковий або подібний вигляд з обох боків тканини. Давайте пригадаємо, які бувають шви? Шви бувають глухі - виконані по цілій тканині і прозорі (ажурні) - виконані по тканині, з якої частина ниток висмикнута або вирізана.

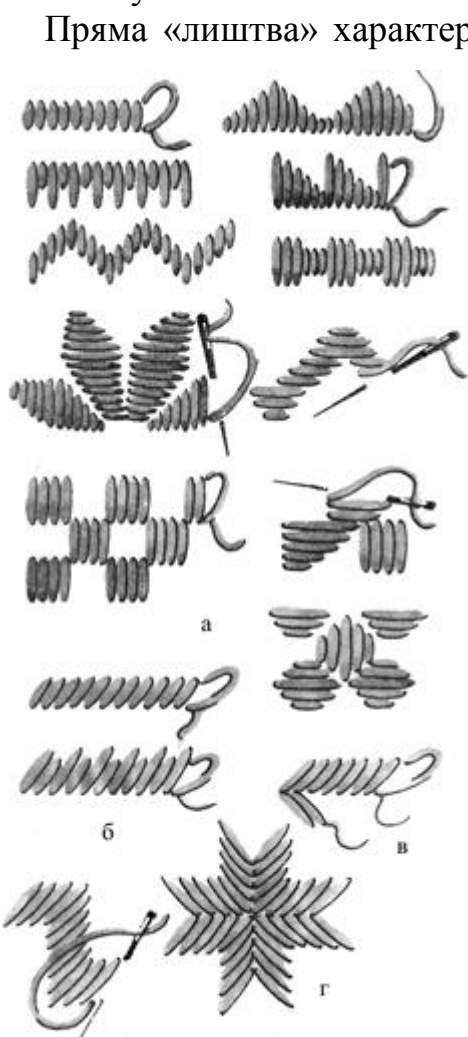
Лічильними називають вишивки переважно геометричних орнаментів, в яких кладуться за точним рахунком ниток на тканині.

Вільними називають ті вишивки, що виконуються за наміченими контурами узорів округлих та криволінійних форм.

Всі вишивки за зовнішнім виглядом можна поділити на два класи - вишивки, в яких компонуються фрагменти цілої тканини і дірочок, і вишивки, в яких цілісність тканини не порушена. Розглянемо поверхнево-нашивні рахункові техніки. Це «лиштва», «набирування», «занизування», хрестик, «низь», «поверхниця» і інші.

«Листва» - один із найдавніших засобів шитва. Назва походить від слова «лиштва» (у минулому вишивали низ сорочки, підшивка якої назвалась «лиштовою»). Ця техніка пов'язана з точним рахунком ниток. Помилка хоча б на одну тинку порушує цілісність усього узору. Кожний елемент виконується самостійно, що дає змогу створювати з окремих мотивів різноманітні композиції. Існує величезна кількість узорів, вишитих «лиштовою». Залежно від зображуваного мотиву, узори «лиштиви» мають відповідні назви: листва «клинцева», «човникова», «хмельова», «стіжкова», «яблучкова».

За способом утворення «лиштву» поділяють на пряму, косу і качалочкову.

Лиштва: а — пряма, б — коса,
в — «ялиночка», г — виконання кута

Пряма «лиштва» характеризується тим, що стібки виконуються зліва направо або навпаки і розміщуються паралельно ниткам основи або підкання. Ця техніка зустрічається переважно у вишитих виробах на Полтавщині, Черкащині, Поділлі, Київщині, у західних областях України. Проте в кожному з цих регіонів композиція, кольорове рішення, спосіб виконання різні.

Коса «лиштва» відрізняється від прямої тим, що стібки під час вишивання кладуть під кутом 45° до ниток основи або спідкання. Узори косої «лиштва» доповнюються вишивкою хрестиком, прямою «лиштвою». Ця техніка поширена на Поділлі, Київщині. На Поділлі косу «лиштву» виконують переважно червоними нитками з обшивкою (штапівкою) чорними по контуру, а на Київщині — нитками чорного і червоного кольорів без обшивки.

За способом виконання на Поділлі коса «лиштва» може бути однобічною і двобічною. В однобічній «лишті» з виворітного боку перехід від стібка до

стібка здійснюється через одну нитку тканини.

Качалочкова «лиштва» характерна для Поділля. Нею вишивають рушники, скатерки, хустки, диванні подушки тощо. Качалочками називається такий шов, у якому кожний стібок лягає паралельно попередньому і охоплює ту саму кількість ниток. Розміри стібків залежать від характеру узору, товщини ниток тканини. З різнокольорових качалочок утворюють складні композиції.

4. Матеріали, інструменти, та пристрої для вишивання.

Для вишивання необхідні такі інструменти й матеріали: голки, нитки, тканина, ножиці, наперсток. Використовують також п'яльці, ниткопротягувач. При підготовці до вишивання потрібні копіювальний папір, калька, олівець, сантиметрова стрічка, шпильки.

Голки. Для вишивання краще мати набір спеціальних вишивальних голок. Такі голки мають збільшене вушко, в яке легко затягувати нитку. Це дуже зручно, адже під час роботи доводиться часто змінювати нитку. До того ж затягнута в таке вушко нитка менше перетирається під час

вишивання. У наборі є голки різної товщини. Підбирають голку відповідно до тканини і нитки. Чим тонша тканина, тим тонші мають бути нитка і голка. Занадто товста голка, проколюючи тканину, залишатиме на ній отвори. Якщо голка дуже тонка, нитка буде важко «йти» за голкою через тканину і часто рватиметься.

Тонкими голками вишивають на маркізеті, батисті, крепдешині і тонкому полотні; середніми за довжиною і товщиною — на льняних та бавовняних тканинах; товстими — на грубій тканині, зокрема на вовні.

Нитки. Для вишивання використовують найрізноманітніші нитки: бавовняні, льняні, шовкові, синтетичні, шерстяні, штапельні. Найчастіше

вишивають нитками «муліне». Муліне краще зберігати в косах. Кожний моток розрізають в одному місці і сплітають пасма між собою. При такому зберіганні із коси можна витягувати будь-яку кількість ниток. Якщо ж після вишивання залишилася частина невикористаної нитки, то її намотують упоперек коси і пізніше використовують. Можна також кожен моток ниток намотати на вільну шпульку.

Кольорові нитки перед використанням потрібно перевірити на стійкість пофарбування. Для цього на клаптику світлої тканини роблять нитками у 7 – 8 стібків. Тканину перуть у гарячій воді з порошком і відпрасовують.

Якщо нитки линяють, навколо вишивки світла тканина ледь пофарбується. Якщо нитки дуже линяють, то вони залишають пофарбований слід навіть тоді, коли пропрасувати їх вологими між двома клаптиками білої тканини. Коли все ж таки доведеться скористатися саме цими нитками, то їх попередньо потрібно прокип'ятити з додаванням 9-відсоткового оцту (1 столова ложка на склянку води) протягом 5 хв., потім прополоснути.

Можна використати також: нитки з тканини, на якій вишивають. Оскільки поздовжні нитки (основа) тканини міцніші, ніж поперечні (піткання), то для вишивання використовують саме нитки основи. Відрізок тканини завдовжки 0,5 м ріжуть на тонкі смужки (завширшки 5 – 6 см). У кожній смужці поступово витягують поперечні нитки, а поздовжні залишаються для роботи, їх спочатку зволожують, а потім або відпрасовують розтягуючи, або намотують вологими на скляну пляшку і після висихання знімають.

Тканина. Вишивку можна виконувати на будь-якій тканині, шкірі, замші та інших матеріалах. Найчастіше вишивають на тканині.

Вибирають тканину залежно від призначення виробу й техніки вишивання. Так, скатертини краще вишивати на льняному полотні. Для серветок можна використати, крім льняного полотна, бавовняні, шовкові тканини. Вишиті сорочки найчастіше шиють із тоненьких натуральних тканин, що добре пропускають повітря і приємні на дотик – батист, маркізет та інші.

Для багатьох технік вишивання підходить лише така тканина, на якій зручно рахувати або висмикувати певну кількість ниток. Народні майстри найчастіше вишивають на натуральних тканинах із полотняним

переплетенням — на льняному чи бавовняному полотні, маркізеті, батисті. Текстильні підприємства виробляють навіть спеціальне полотно для вишивання, у якому поздовжні і поперечні нитки мають однакову товщину.

Якщо при вишиванні рахувати нитки дуже важко або й зовсім неможливо, то застосовують канву — спеціальну розріджену тканину для вишивання, її прикріплюють до тканини наметувальними стібками і вишивають, проколюючи голкою і канву, і тканину одночасно. Закінчивши вишивати, поперечні і поздовжні нитки канви обережно висмикують, а вишивка залишається на тканині. Коли працюють з канвою, стібки потрібно ледь затягувати, щоб після видалення ниток канви, вишивка щільно прилягала до тканини. За допомогою канви вишивають найчастіше хрестиком, косою і прямою гладдю.

П'яльці. Щоб тканина під час вишивання не стягувалася, а стібки рівномірно розміщувалися на тканині, інколи використовують дерев'яні або пластмасові п'яльці. Натягують тканину в п'яльці так. На менше кільце кладуть зверху тканину для вишивання, зверху накладають велике кільце і натискають на нього. Під час закріплення тканини в п'яльцях потрібно стежити, щоб тканина була натягнута туго і щоб не було перекосів, інакше узор, який вишивають, буде деформований.

Якщо потрібно вишивати на невеличкому клаптику тканини і його не можна закріпити у п'яльці, то до тканини пришивають смужки будь-якої іншої тканини. Після роботи ці смужки легко відпорюють.

Наперсток. Щоб легко було проколювати тканину і не поранити при цьому голкою пальці під час вишивання, користуються наперстком. Наперстки бувають різних розмірів — з дном і без дна. Надівають наперсток на середній палець правої руки. Зручно працювати ним лише тоді, коли він щільно прилягає до пальця, але не стискає його. Тому наперсток добирають точно за розміром середнього пальця правої руки.

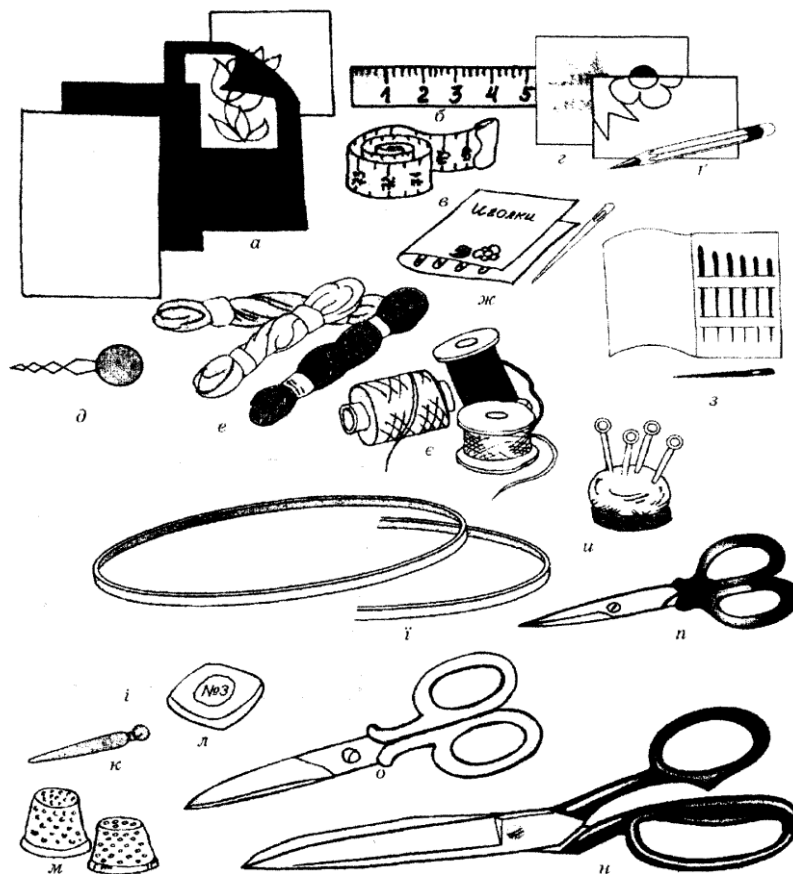
Ножиці. Для вишивальних робіт потрібно мати три пари ножиць. Великими ножицями розкрояють тканину для виробів, ножицями середніх розмірів — обрізують кінці ниток. Маленькі, з гострими кінцями, ножиці (краще, коли вони мають не прямі, а ледь зігнуті вгорі леза) використовують для вирізування.

Сантиметрова стрічка — це стрічка із проклеєної тканини завдовжки 150 см із поділками через кожні 0,5 см. Сантиметровою стрічкою вимірюють довжину тканини, розміри деталей, обміряють фігуру людини.

Шпильки — металеві стержні з гострим кінцем з одного боку й головкою — з другого, їх використовують для сколювання деталей при розкрояванні, пошитті та проведенні примірки.

Кілочок — гострий металевий стержень з дерев'яною або пластмасовою ручкою. Його використовують для видалення ниток наметування та виправлення куточків деталей.

Крейда кравецька — загострений шматочок крейди, яким виконують обкрейдування викрійок на тканині.

Інструменти і пристосування для ручних швейних робіт:

а - копіювальний папір; б - лінійка; в - сантиметрова стрічка; г - калька; г' - олівець; д - нитковтягувач; е - нитки для вишивання; є - нитки для шиття; ж - вишивальні голки; з - голки для шиття; и - гольник зі шпильками; і - полотно для вишивання; ї - п'яльці; к - кілочок; л - крейда; м - наперстки; н - ножиці для розкроювання виробів із тканини; о - ножиці для обрізування кінців ниток; п - ножиці малі для вирізання

Великою мірою вигляд вишитих виробів залежить від матеріалів, з яких вони зроблені, від ниток, якими вони вишиті, їхнього кольору, від правильного виконання того чи іншого шва, акуратності та уваги під час роботи.

Кожна тканина складається з поздовжніх ниток основи і ниток підткання, розташованих впоперек ниток основи. Малюнок, утворений на тканині цими нитками, називається переплетенням. Найпростішим є полотняне переплетення, в якому кожна нитка основи переплітається з кожною ниткою підткання. Саме на тканинах полотняного переплетення найзручніше виконувати поверхнево-нашивні лічильні шви. Для скатертин беруть щільнішу тканину - лляне й сіре полотно, для серветок - бавовняні, лляні, шовкові, шерстяні, штапельні тканини. Блузки-вишиванки краще робити з тонких тканин: батисту, маркізету, крепжоржету, крепдешину. На

панно, килимки, диванні подушки можна взяти льон з лавсаном, рогожку, мішковину, шерсть, драп, шовк.

Найчастіший спосіб перенесення узору на тканину - за допомогою копіювального паперу і кальки. Узор наносять на кальку, яку потім накладають на тканину, приколюють одну сторону кальки шпильками, а протилежну піднімають і вкладають копіювальний папір перевідним шаром до тканини. Тоді закріплюють другий край кальки й олівцем обводять контури.

На темні, блискучі і ворсові тканини переносять узор за допомогою паперу, цигаркової кальки, целофану та способом обстрочки. Узор, наведений на кальку, приметують до тканини. Тканину разом із калькою закріплюють у п'яльця; на машинці застрочують контури рисунка. Після цього папір обривають, а на тканині залишається вистрочений контур узору. На тонкі прозорі тканини рисунок переносять за допомогою скла, під яким стоїть лампа. На скло кладуть рисунок, а зверху на нього - тканину і сколюють шпильками. Вмикають світло і м'яким гострим олівцем обводять контури узору.

Організація робочого місця

Перш ніж почати вишивати, готують для цього місце. Стілець має бути зручним і мати спинку для сидіння. Під ноги бажано поставити невеликий стільчик. Сидіти треба прямо, притулившись до спинки стільця.

Під час вишивання швидко втомлюються очі, тому потрібно забезпечити гарне освітлення. Найкраще вишивати при денному освітленні. Якщо вишивають увечері, то обов'язково користуються настільною лампою.

У процесі роботи дотримуватися правил безпечної праці та санітарно-гігієнічних вимог

1. Вишивати й шити треба сидячи на стільці із спинкою. Сидіти потрібно прямо, не сутулячись.

2. Освітлення має бути хорошим, бажано природним. Під час вишивання правою рукою світло повинно падати зліва на робоче місце, при вишиванні лівою рукою – справа. Через кожну годину вишивання чи шиття необхідно робити відпочинок для очей на 5 – 10 хв. Під час відпочинку очі перевести на спокійне забарвлення. Корисно також використати цей час на виконання гімнастики для м'язів очей.

3. Перед виконанням ручних швейних робіт треба ретельно вимити руки, щоб не забруднити тканину.

4. Інструменти і пристосування зберігати у спеціальній шкатулці чи ящичку. При виконанні ручних робіт шкатулку з інструментами та пристосуваннями класти на стіл праворуч від тканини.

5. Голкою працювати обережно. Не підносити голку близько до обличчя.

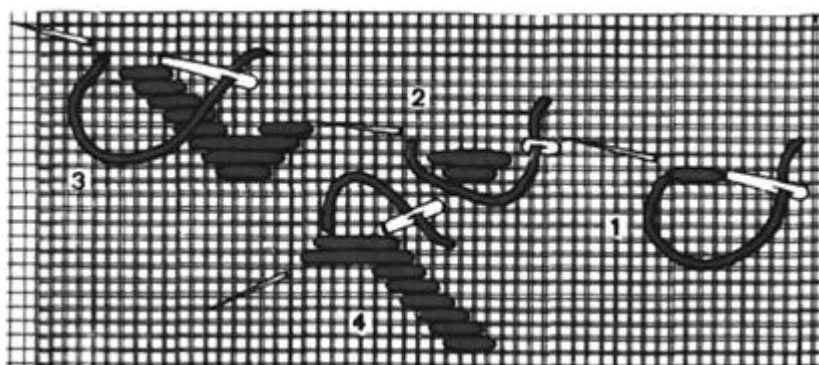
6. Після роботи голку й шпильки зберігати тільки у гольнику або покласти у спеціальну коробку. Не залишати голку без нитки. Забороняється зберігати голку, вколовши її в одяг.

7. Ножиці на робочий стіл класти із зімкненими лезами, направленими від себе.

8. На робочому місці слід дотримуватися чистоти і порядку.

5. Інструкційні картки виконання лиштв

Інструкційна картка № 1. Виконання прямої «лиштви».

1. Вводимо голку в точку першого проколювання та виводимо на одну горизонтальну нитку вище й на одну вертикальну нитку зліва від першого стібка (рис. 1).

2. Набираємо на голку п'ять ниток основи, виколуємо на одну горизонтальну нитку вище і на одну вертикальну ліворуч від попереднього стібка. Далі набираємо на голку сім ниток основи, виколуємо на одну горизонтальну нитку вище й на одну вертикальну нитку ліворуч від попереднього стібка (рис. 2).

3. Набравши на голку чотири нитки основи, виколуємо її на одну горизонтальну нитку вище і на одну вертикальну нитку ліворуч від попереднього стібка (рис. 3).

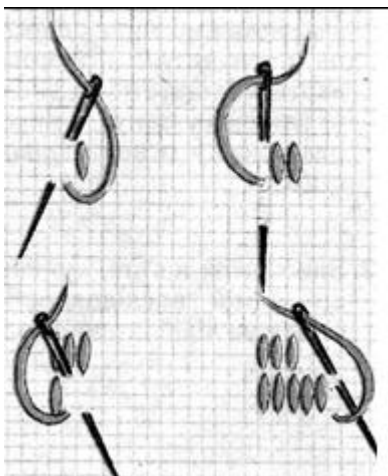
4. Так повторюємо до повороту голки на кут (рис. 4). Зробивши поворот, вишиваємо горизонтальні паралельні стібки за вищеподаним описом. Під час роботи тканину слід рухати згори вниз.

Інструкційна картка № 2. Виконання косої «лиштва».

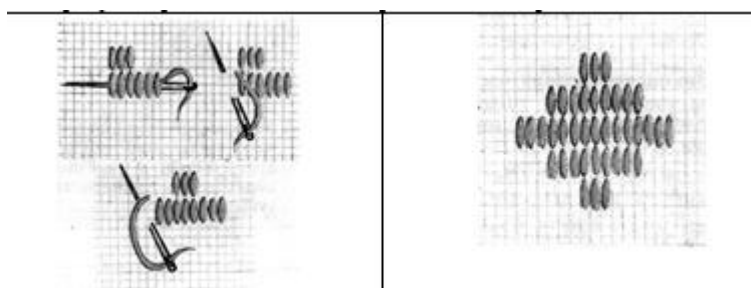

1. На трьох нитках тканини під кутом 45° до ниток основи та підкання виконуємо ряд паралельних стібків, вколюючи і виколюючи голку весь час на одну нитку підкання вище (або нижче) поперечного стібка.
2. У такій послідовності виконуємо всі елементи узору.

Інструкційна картка № 3. Виконання качалочкової «лиштва».

1. На трьох нитках підкання виконуємо ти окремих вертикальних стібки. Після третього стібка голку спрямовуємо вертикально вниз і виколюємо за три нитки підкання.
2. Виконуємо шість стібків другого ряду узору на трьох нитках підкання. Виконуємо шостий стібок, голку виколюємо під нього.
3. Голку протягуємо під стібками качалочки і виконуємо ще три стібки другого ряду - продовження його з протилежного краю.
4. За малюнком так само виконуємо всі ряди - качалочки.

II. Види орнаментів та їх поєднання

1. Види орнаментів.

Слово «орнамент» в перекладі з латинської мови означає «прикраса». Прикраси з узорів і орнаментів можна зустріти скрізь: на будинках театрів, клубів, в інтер'єрах приміщень, на предметах побуту (меблях, шкатулках, книгах, одязі тощо).

Водночас між поняттями «орнамент» і «узор» часто на роблять різниці. Але не кожен узор можна вважати орнаментом. Узор - це рисунок. Різні лінії, форми, кольори на ньому можуть бути розміщені без певного порядку. Узори створює навколишня природа. Усі, напевно, бачили в зимовий морозний день узори на віконному склі. Цей рисунок природи не можна назвати інакше, як узор.

Орнамент - це узор, що складається з повторюваних, ритмічно впорядкованих елементів-мотивів.

Самостійного значення орнамент не має, він слугує для прикраси поверхні, якого-небудь виробу, предмета, надає йому виразності, краси, підкреслює його форму, фактуру. Майже в усіх народів орнамент використовувався як оберіг. Його наносили на найважливіші і найвиразніші місця: на основу будинку, на знаряддя праці, предмети інтер'єру, особливо часто його використовували в народно-му костюмі, наприклад, вміщували на грудях вбрання матері-годувальниці, на рукавах. Традиція нанесення орнаменту на рукавах бере свої витoki з давніх часів і є оберегом для працездатної людини, годувальника сім'ї. Орнамент часто є знаком, який розділяє людей за соціальною ознакою.

Дослідження показали, що більшість народів зберігають свої національні орнаментальні системи (традиційні форми і фігури українських килимів, писанок вишиванок). Найпоширеніші мотиви орнаменту з функцією оберегу - кола, квадрати, ромби, солярні розетки. Людина намагалася використати закономірності, які лежали в природі, брала зразки від природи і створювала нові орнаментальні форми.

Орнамент може складатися з одного або кількох декоративних елементів чи фігур. Групу декоративних елементів, яка повтором створює орнамент, називають декоративною ланкою. У вишивці існує рапортний вид побудови композиції орнаменту. Рапортом малюнка називають частину образотворчих елементів, які ритмічно повторюються по всій його довжині і ширині.

Здавна люди прикрашали візерунком, орнаментом одяг, посуд, предмети вжитку, стіни свого житла. В орнаменті завжди виражаються художні особливості стилю доби, характерні для орнаментальних форм, рис національної і місцевої своєрідності.

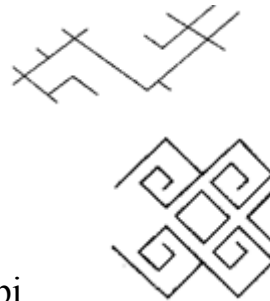
Так, для орнаменту деяких північних народів характерний мотив ялинок, вірменського орнаменту - мотив граната і кетягу винограду, українського - мотив пишної декоративної квітки.

В орнаментальних композиціях вишивки велику роль відіграють мотиви-символи, значення яких змінювалось із розвитком суспільства. Усі мотиви взяті з реального життя, на що вказують їхні назви. За зовнішнім виглядом мотиви, які зустрічаються на вишитих виробах, бувають геометричними, рослинними, зооморфними, антропоморфними. Поширеними геометричними мотивами є: хрест; трикутник - символізує гори; круг, ромб, квадрат - сонце та місяць. Пряма лінія символізує поверхню землі, ламана - воду.

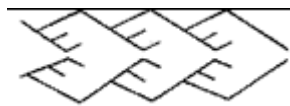
До мотивів рослинного світу належать такі, як меандр, овес, косиці, «купчак» (рослина з жовтими квітами), фігуру «полуниця» вишивають на ди-тячому одязі як оберіг, це є символ Сонця. Поширені також такі мотиви, як кучері, чорнобривці, сосонка, хміль - символ кохання, виноград - символ радості, краси, створення сім'ї.

графічне зображення мотивів

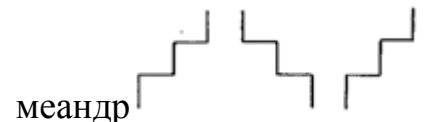
хміль

кучері

сосонка

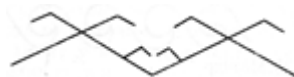

меандр

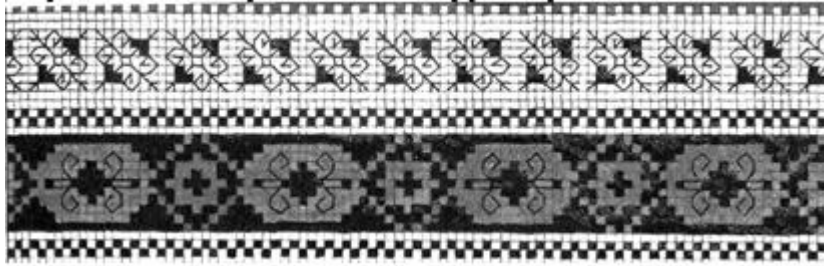
чорнобривці

сова

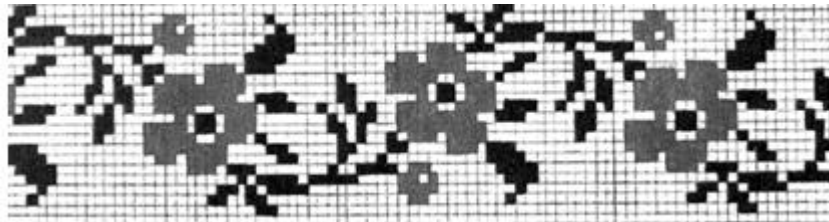

До мотивів тваринного світу (зооморфних) можна віднести такі символи: вуж, в'юни, раки, сови, барани та інші. Антропоморфні символи мають вигляд жіночої фігури з піднятими або опущеними руками і головою у формі круга, квадрата чи ромба, що символізує богиню Землі, матір природи, яка створює гармонію життя. На основі цих мотивів-символів і будуються орнаменти. За характерними ознаками їх поділяють на декілька основних груп.

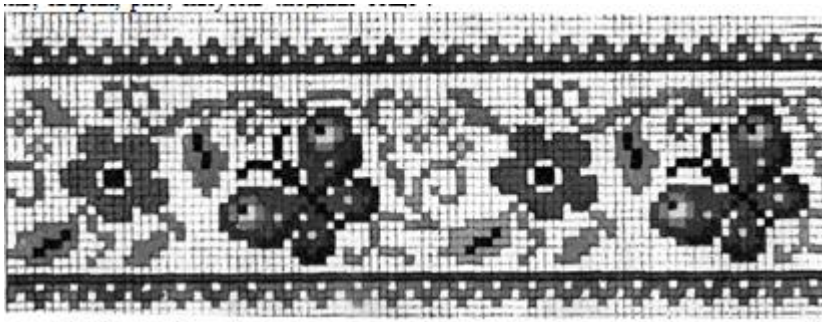
1) Геометричний орнамент. Він складається з поєднаних у кольорі геометричних елементів, які чітко чергуються. Геометричний орнамент був утворений стилізацією рослинного і зооморфного орнаментів.

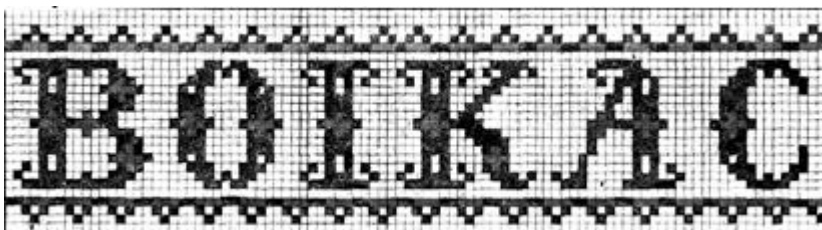
2) Рослинний орнамент складається з рослинних елементів - декоративно-стилізованих квітів, листя, гілок тощо. Форми рослинного орнаменту можуть відрізнятись від природних форм і навіть зовсім не нагадувати їх. Багато квітів зображують у поздовжньому розрізі або побаченими згори, листя - розвернутим у фас. Часто у вишивці поєднують геометричний і рослинний орнаменти у рослинно-геометричний.

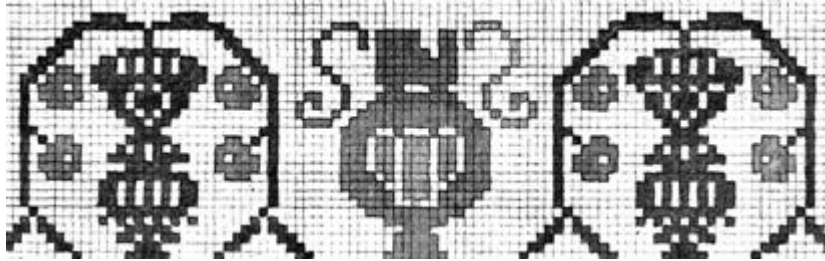
3) Зооморфний орнамент характеризується композиціями з різних тваринних елементів, як реалістичних, так і більш умовних - стилізованих птахів, тварин, риб, силуетів людини тощо .

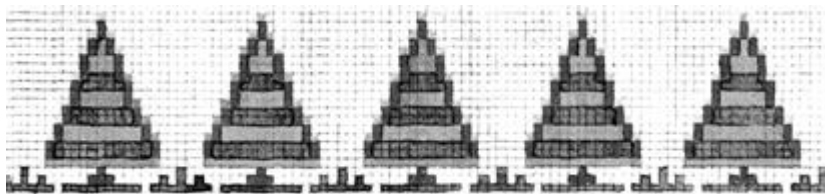
4) Каліграфічний орнамент утворюється з окремих літер або елементів тексту.

5) Предметний орнамент складається із зображення предметів військового життя, побуту, знарядь праці та відпочинку, музичних інструментів.

6) Пейзажний орнамент характеризується реалістичним або стилізованим зображенням мотивів природи, архітектурних пам'яток тощо.

7) Геральдичний орнамент - це композиція із зображенням гербів, орденів і медалей, емблем та значків. Наприклад, швидкість символізує могутність, підкова - щастя, меч - правосуддя, якір - надію, дзеркало - правду тощо.

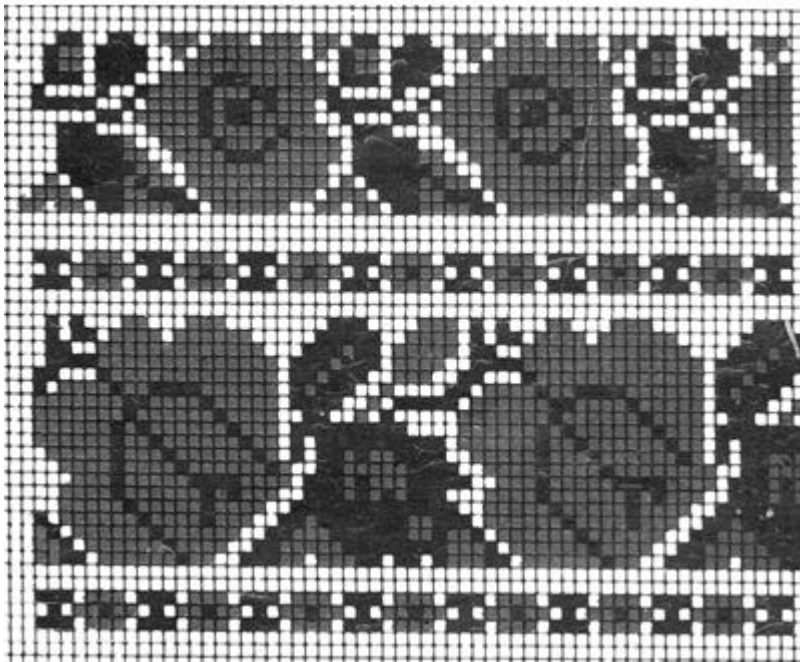
Рослинні форми в орнаменті

Для зображення рослинного мотиву потрібна невелика кількість прийомів, використання яких може дати найрізноманітніші варіанти квітів, ягід, листя. **Квіти.** Прекрасна квітка - символ вічної краси. Найчастіше у вишивці зустрічаються квіти маку, лілії, троянди (ружі), чорнобривці, волошки та інші. Як сказав Микола Ткач: «У квітах, у травах, у сонячній млі живуть наші душі й турботи малі, куди б ми не мчали крізь гуркіт століть, то наше начало - отут, на землі...».

Пишні ружі рясно розквітали на сорочках і рушниках багатьох областей України. Символом, що глибоко зворушує, увійшла троянда у християнські вірування. Тут вона символізувала божественну любов, перемогу духу, милосердя, всепрощення. Вважалося, наприклад, що червона троянда - символ земного миру, материнства, захоплення; біла - духовність, чистота, дівоча цнота, колючки - символ страждання. Вона - улюблена

квітка українців, її дбайливо плекали під вікнами хати, адже квітка ця нагадує Сонце.

Узори з ружами (розами) укладалися за законом рослинного орнаменту, що означало безперервний сонячний рух з вічним оновленням.

А на наступному візерунку троянди укладені в систему геометричного узору. Це не просто квіти - це квіти-зорі, що уособлюють уявлення народу про всесвіт як систему. Зорі-квіти тут з'єднані ланцюжками. Це також свідчить про непорушний закон об'єднаного космосу.

Таємницю життя приховує в собі і квітка

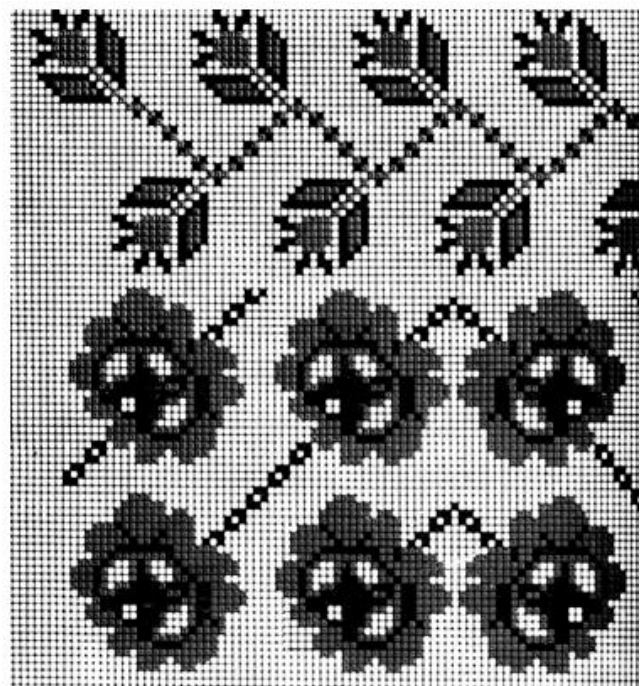
лілії. В легендах - це символ дівочої чарівності, чистоти та цноти. Давня назва квітки - крин (криниця).

Білу лілію часто зображають на образах:

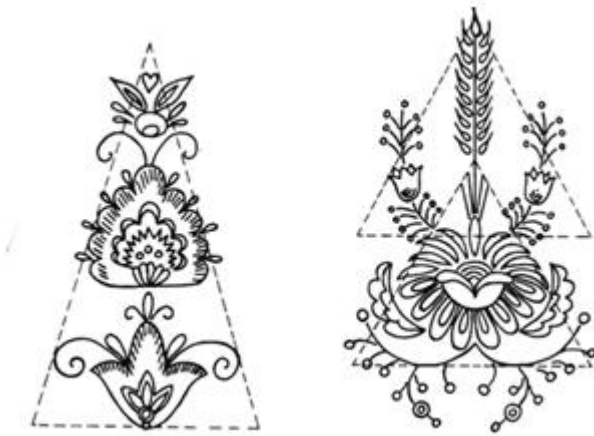
Якщо пильно придивитись до контурів геометричного узору, то вимальовуються силуети двох пташок - знаку любові та парування. Крім квітки, невід'ємною частиною орнаменту є листок і пуп'янок, що складають нерозривну композицію триєдності. У ній закладено народження, розвиток та безперервність життя.

Невинна, чиста, як та лелія, Пренепорочна Діва Марія... Можна ще дуже багато говорити про читання та розуміння орнаменту, що відкрилося внаслідок копіткої роботи дослідників старовинних вишивок.

Квіти замальовувались у двох положеннях - спереду і ззаду. Якщо згори, що це часто трактується як розетка. Але зображення квітів в орнаменті дуже абстрактне, і часто його буває важко порівняти з натурою.

Пуп'янок. У мотивах пуп'янків і рослинних пагінців характерні варіанти мотиву на основі спіралі, завитка. Різні форми пуп'янка зображують також у вигляді ріжків, вусиків, хвилястої лінії.

Листя. Листя можуть мати різну форму: клиноподібну, округлу, серцеподібну, стрілоподібну, списоподібну. Вони можуть бути чітко симетричні, у формі прямої дуги або завитка, мати S-подібну форму. Довкола листя може бути візерунок: круговий, штриховий, прорізний. Характер крою шиття: цілісний, зубчастий, фігурний.

2. Виконання швів «набирування» і «занизування».

Шов «набирування» широко використовується на Київщині, Чернігівщині, Черкащині. Цією технікою виконують геометричні орнаменти із суцільним заповненням узору нитками яскравих кольорів. Назва «набирування» (у народі - «човники») походить від способу виконання - весь час на голку набираємо певну кількість ниток. «Набирування» виконується зліва направо. Стібки настиляють вишивальною ниткою паралельно горизонтальним ниткам тканини. Закріпивши вишивальну нитку способом у петлю в лівому кутку вишивки, кладуть стібок на 4, 6, 8 або 10-ти нитках основи паралельно ниткам підкання. Другий і всі наступні стібки узору починають на одну нитку тканини вище або нижче від середини попереднього стібка (див. інстр. к. №1).

Якщо в узорі виконується по два паралельні стібки, то це - шов «подвійне набирування».

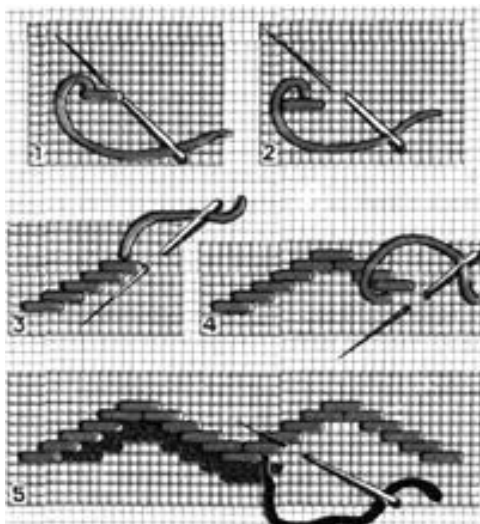
Оскільки в узорах стібка набирування повинні утворити суцільний гладьовий орнамент, то краще цього досягти таким чином. Беруть стільки голок, скільки кольорів ниток в узорі. Засилують у кожен голку нитку одного з кольорів. Зліва направо, колір за кольором вишивають стібки елементів узору. Закінчивши елемент узору одним кольором, робочу нитку з голкою залишають на лицьовому боці вишивки.

Поруч починають вишивати наступний елемент узору іншим кольором і, закінчивши його, також залишають нитку з голкою на лицьовому боці.

Коли потрібно перейти від одного елемента до іншого, робочу нитку виводять на виворітний бік вишивки і під стібком роблять перехід, щоб вишивка була акуратною з обох боків.

Інструкційна картка № 1. Виконання шва «набирування».

1. З лівого боку вишивки на чотирьох горизонтальних нитках основи закріплюємо робочу нитку за допомогою петлі зліва направо - утворюємо перший стібок. Уводимо голку в місце першого проколу й виводимо вгору через одну горизонтальну нитку посередині першого стібка, тобто відступивши вліво на дві нитки підкання (рис. 1).

направо - утворюємо перший стібок. Уводимо голку в місце першого проколу й виводимо вгору через одну горизонтальну нитку посередині першого стібка, тобто відступивши вліво на дві нитки підкання (рис. 1).

2. Другий стібок вишиваємо паралельно до першого, виколуючи голку вгору через одну горизонтальну нитку посередині попереднього стібка (рис. 2).

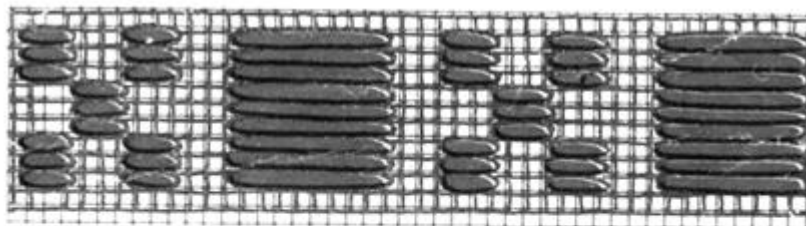
3. Виконуємо стібки за узором (рис. 3).

4. Ведемо голку вниз паралельно попередньому стібку й виколуємо її через одну горизонтальну нитку, відступивши вправо на дві нитки підкання (рис. 4).

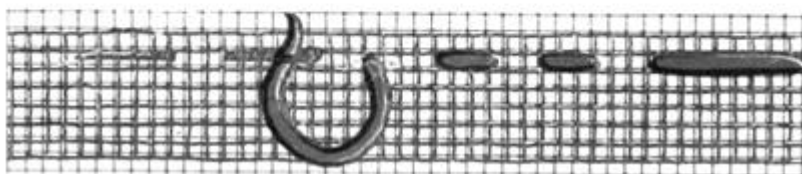
5. Закінчивши вишивати одним кольором, розпочинаємо іншим (рис. 5), застосовуючи щільні горизонтальні паралельні стібки. Кожен колір вишиваємо окремо за узором. Швом «занизування» вишивають геометричні узори - ромби, квадрати. Свою назву цей шов дістав від способу його виконання: робоча нитка ніби занизується, затується в тканину. Узори, виконані швом «занизування», нагадують ткацькі узори. Вишивка найчастіше виконується червоними нитками, іноді вводять як додаткові - сині або чорні. «Занизування» добре поєднується з ажурними техніками. Лицьовий і виворотний бік вишивки однакові. На Львівщині «занизування» має назву «заволікання».

Інструкційна картка № 2. Виконання шва «занизування».

1. Закріплюємо робочу нитку за допомогою петлі з правого боку тканини. Вишиваємо залежно від узору горизонтальними паралельними стібками

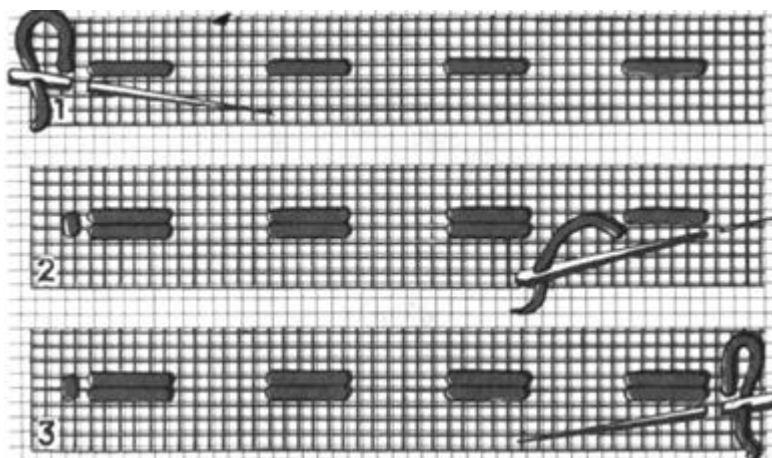
справа наліво до кінця ряду.

2. У зворотному напрямку - зліва направо, не відриваючи робочої нитки, голку виклюємо через одну горизонтальну нитку вниз. Виводимо її на лицьовий бік. Потім повертаємо вишивку зліва направо і продовжуємо виконувати горизонтальні

паралельні стібки справа наліво до кінця ряду.

3. У зворотному напрямку, не відриваючи вишивальної нитки, вклоємо голку через одну горизонтальну нитку й виводимо на лицьовий бік. Знову повертаємо вишивку справа наліво й вишиваємо горизонтальні паралельні стібки справа наліво до кінця ряду. Таким чином продовжуємо вишивати наступні ряди за узором, відступаючи одну горизонтальну нитку вниз у кінці кожного ряду.

ІІІ. Орнаментальні основи тваринних форм. Зображення стихій

1. Зображення птахів у вишивці.

Людина завжди жила поряд з природою, вчилася в неї, наслідувала її і копіювала кращі зразки, які потім використовувала у своєму ручному ремеслі. Ще в глибоку давнину вона навчилася складати прості візерунки з умовних знаків-символів, якими висловлювала ставлення до навколишнього світу. Про ці знаки-символи ми вже говорили. Сьогодні розглянемо, яких птахів і тварин найчастіше зображували на вишивках.

Птахи в народній культурі - це символи людських душ. На родинних рушниках, де вишите розлоге Дерево життя, птахів вишивали фантастичними. Розташовували їх при корені, середині стовбура і гілля з обох боків дерева. Це свідчило про міцність та незнищенність роду. У народі є така легенда. Колись, як ще не було землі, то на Небі коло Бога були одні ангели. А як Бог сотворив Земну твердь і різних звірів, то про птахів не думав. І ще сказав Бог, що за кожною людиною буде стояти його Ангел-хранитель, що по смерті людини буде повертатися до Неба і повідати про земну путь кожного померлого. Люди множились, народжувалися і помирали, й Ангели звично шастали туди і назад. А пекла в той час ще не було. Побачив Бог, що не дасть собі ради з душами померлих, які порізному поводитися у раю, як і на землі.

Подумав Бог і рішив перетворити Ангелів-хранителів померлих на птахів. Від свята святого Юрія (6 травня) і до Другої Пречистої (21 вересня) ті птахи живуть на землі. А що множаться, то рівно на стільки, скільки помирає людей на той час на землі. І відлітають ті птахи у вирій (рай) раз на рік. А відчиняє ворота раю їм зозуля. Вона також і запирає їх навесні, коли птахи повертаються. Так що зозуля є Божим Архангелом. Від того вона сама пташат не висиджує, рахує людям їхні роки. А що має райські ключі, то відлітає найскоріше, а прилітає найпізніше.

Зозуля, зозуленька, зозулечка - ненька, матінка, голубка! Ніколи на Україні про зозулю погано не кажуть, ніколи її не уособлюють із жінкою, що кидає напризволяще власних дітей. Навпаки, в нашого роду ця птаха - символ добра. Споконвіку у зозулі випрошували щастя українські дівчата. Народні прикмети кажуть: «Як зозуля закує на голий ліс, то буде нещасливий рік»; «Як хто вперше почує зозулю, маючи гроші в кишені, то матиме їх цілий рік».

Коли наш народ так шанує зозулю у піснях, у своїх звичаях, то не дивно, що й на українських вишиванках часто зустрічаємо зозулю, нашу долю-оберіг. Вміщують орнамент із зозулею і над весільним столом, і над весільним ліжком.

Адже в пісні співають:
Накуй, птахо, долю пречисту,
Начаклуй - збережи затишно-дітну,
Хатньо-святкову, мило-багату.

Так думали і наші бабусі, вишиваючи зозуленьку, щоб стояла на охороні ладу й кохання у родині.

Соловейка найчастіше вишивають на гілці калини, що символізує продовження роду. Про нього теж є цікава легенда. Повідали старші люди, що колись давно тая гарна птаха не жила на наших землях. Але що були солов'ї дуже співучими, то літали по всьому світу, збираючи пісні різних народів для індійського царя, у саду якого вони жили. Залетів якось один із солов'їв на Україну і сів спочити у якомусь селі. Всі люди на той час були в полі, і село було німе.

- Що то за люди тут живуть, - подумав соловей. - Ні тобі пісні, ані музики не чути?

Але зайшло сонце і люди гуртом повертались з поля додому. То тут, то там чулись пісні, і соловей повеселішав. Але пісні були сумними, бо тяжка праця за день забрала багато сил. Тут соловей заспівав і звеселив тих людей. Забули вони про втому і так заспівали своєму заморському гостеві, що він сам собі не повірив.

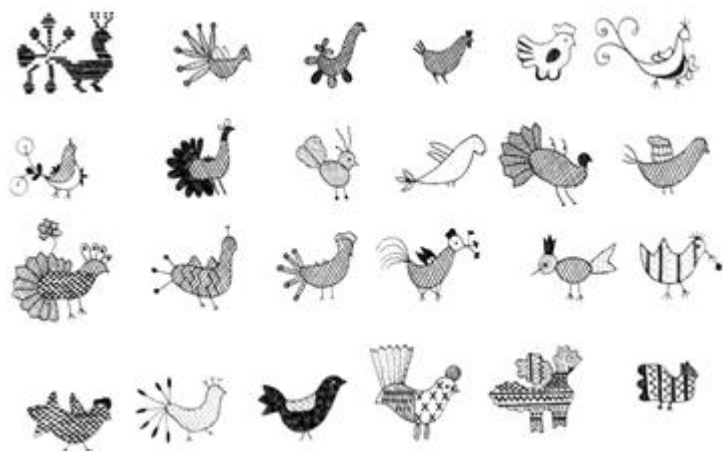
З усіх земель зліталися солов'ї до царського саду, співаючи йому принесені ними пісні. Але все те було знайоме цареві, і він сердився. Аж ось під вікном заспівав соловей з України, і цар втратив спокій. Таких пісень він ще не чув і звелів тому солов'ю співати день і ніч...

Зачудовані солов'ї навесні гуртом полетіли на Україну, щоб слухати наші пісні, перекладати їх на пташину мову і нести в далеку Індію. Саме на Україні вони висиджували своїх пташенят, щоб ті від свого народження чули найкращі у світі пісні.

На весільних рушниках вишивають поважних павичів. Ця жарптиця несе в собі сонячну енергію розвитку, тому вважається птахом сімейного щастя. Навіть у весільні вінки вплітають пір'я пави. Соколи, голуби, півні - символізують на вишиванках шлюбну пару.

Ластівка є вірною супутницею людської долі. Вона завжди несе добру звістку. Тому українці вишивають ластівку на рушниках, скатертинах, наволочках.

Мотиви полтавських рушників

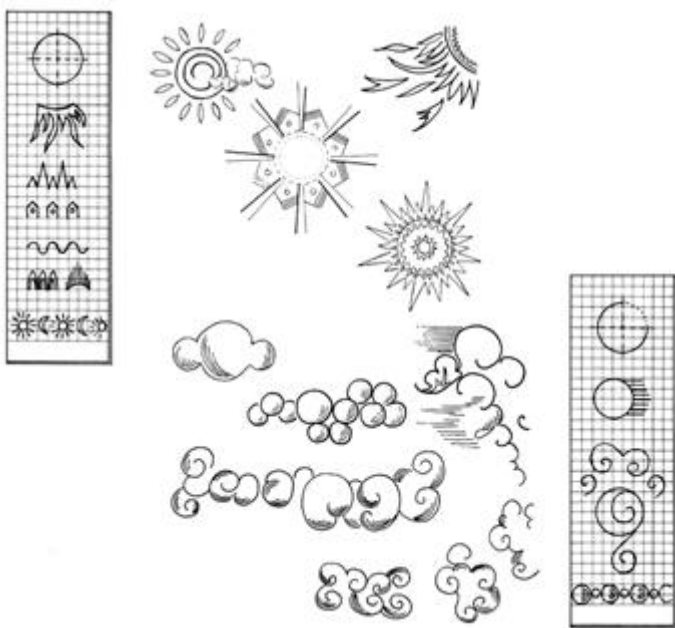
Лелека уособлює вірність, доброту. «Де лелека водиться, там щастя родиться», - кажуть у народі. Отже, птахи в давнину сприймалися як посланці Сонця, символи щастя й радості, тепла й світла, які віщували настання весни, врожай, багатство.

2. Символи тварин.

Тварини символізують інстинктивне життя, плодючість, достаток. Лев - символ надійності влади. Енергія лева оберігає місто, надає йому царської величі. Фігура однорога символізує довголіття, є взірцем мудрості і сили. Одноріг - глава і володар звіриного царства, символізує непорочність і красу. Він ходить по піднебесю, але часом спускається на землю. Кінь і олень символізують благополуччя в домі та сім'ї. Зображення голови коня - не тільки архітектурна деталь, вона слугує корисним символом успіху для господарів дому.

3. Зображення стихій.

Віддавна людина прагнула виразити своє ставлення до навколишнього світу через якийсь вид творчої діяльності (малюнок, вишивку, аплікацію тощо), її завжди приваблювало невідоме, таємниче, вона хотіла витлумачити стихії природи, обергтися від них.

Стихія вогню. Може виражатися трикутником, колом. Червоний, оранжевий кольори, символізують оновлення життя через смерть. Сонце - символ найвищої космічної сили.
Стихія повітря. Основа - коло, дуга, напівмісяць. Хмари означають небо, повітря, дощ або небесне сяйво. Умовний візерунок з хмар може нагадувати тварин - коня, слона.

Стихія води. Мотив купелі означає повернення до життя, символ очищення, руху, відродження тіла і духу. Зображення ґрунтується на ритмічному повторенні S-подібних фігур. Це давній мотив морської хвилі. Риба - символ гармонії та успіхів.

Нептун - сила і мудрість, тема з античної міфології, де домінують казкові мешканці морських глибин: морські коні, діви, черепахи. Атрибути Морського царя: корона - символ верховної влади; зубці - промені сонця; вінок - корона з вічнозелених рослин; символізує життя, безсмертя і перемогу.

Стихія землі. Символізується квадратом (кубом). Вона виражається чорним, коричневим, жовтим кольором.

4. Виконання швів «вирізування» та «поверхниця».

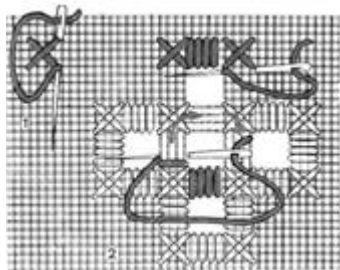
«Вирізування» поширене на Полтавщині, Чернігівщині, Харківщині, Київщині, Поділлі. Вирізуванням цю техніку називають тому, що в середині контуру узору вирізають нитки полотна. Вишивають його здебільшого нитками білого кольорову як самостійний узор або в поєднанні з іншими техніками, особливо з техніками «лиштви», хрестик.

«Вирізування» буває на одну, три, п'ять, а то й більше квадратних дірочок. Узор щільно обшивають нитками, а середина вирізають, у результаті чого на полотні утворюються чіткі ажурні квадратики. При вирізуванні на п'ять дірочок порожніми роблять першу й третю дірочки, а заповнюють другу й четверту. Узор «вирізування» утворюється з поєднання цих дірочок, відповідно до чого має назви: «книжкове», «хрещове», «орлове», «рогатеньке» та інші.

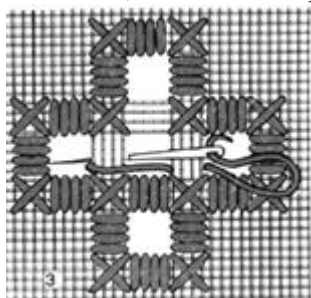
Техніка «вирізування» складається з хрестика і качалочкової «лиштви». Контур узору (ромб) вишивають «лиштвою», а в місцях перетину основи і підкання - хрестиком. Під час вишивання потрібно уважно стежити, щоб хрестик був навпроти хрестика. Коли вишито контур, вирізають нитки тканини, які лежать навпроти качалочок. Вирізані нитки витягують, а ті, що залишилися, обкручують нитками, виконуючи на перехрещенні хрестик.

Інструкційна картка № 1. Виконання шва «вирізування».

1. Закріплюємо робочу нитку на тканині, вишиваємо хрестик на чотирьох нитках основи й підкання (рис. 1). Виколюємо голку праворуч від нижньої точки першого хрестика на лицьовому боці.
2. Уводимо голку до верхньої точки першого хрестика й через одну нитку тканини на чотирьох нитках основи виконуємо чотири стібки качалочкової «лиштви».

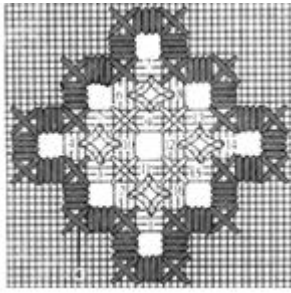
Закінчивши качалочку, знову виконуємо хрестик і спрямовуємо голку вниз (рис. 2) для виконання стібків наступної качалочки. Через одну нитку тканини вниз вишиваємо чотири паралельні гладдеві стібки, а потім - хрестик.

3. Продовжуємо обшивати контур малюнка. Тканину пересуваємо за ходом узору згори вниз (рис. 3).

4. В середині узору біля качалочкової «лиштви» підрізаємо не-обхідну кількість ниток і витягуємо їх. Нитки слід підрізати акуратно, щоб не залишалися кінчики.

5. Нитки, що залишилися, щільно обкручуємо вишивальною ниткою, а клітини в шаховому порядку заповнюємо ляхівками (рис. 4). Різновидом вирізування є обманка, коли контур нашивають так, як у звичайному

вирізуванні, але нитки у квадратах не підрізають, а заши-вають нитками чорного або іншого темного кольору однією з технік «лиштва», хрестик, штапівка. Цією технікою оздоблюють жіночі та чоловічі сорочки, скатертини, рушники тощо.

Інструкційна картка № 2. Виконання шва «обманка».

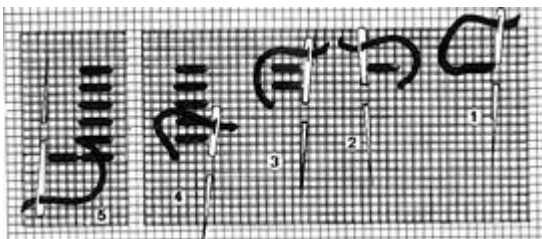
1. Як і в техніці «вирізування», виконується контур узору.
2. Нитки на підрізаємо, а утворені квадратики заповнюємо однією з технік:

хрестик, «лиштва» або штапівка. Дуже цікава, ошатна техніка вишивання «поверхниця» поширена на Поділлі та Буковині. Цією технікою виконують геометричні узори на чоловічих і жіночих сорочках, блузках, поєднуючи її з іншими техніками вишивання - «низинкою», качалочковою «лиштвою», штапівкою. Виконують цей шов окремими вертикальними рядами паралельних горизонтальних стібків односторонньої гладі, покладених по ширині узору. Довжина стібка – 3-5 ниток, а відстань між ними – 2-3 нитки. Шиють знизу вгору або згори донизу, справа наліво та зліва направо .

Інструкційна картка № 3. Виконання шва «поверхниця»

1. Закріплюємо вишивану нитку вгорі з правого боку тканини на чоти-рьох вертикальних нитках за допомогою петлі, потім уводимо голку в місце першого проколювання, опускаємо голку на дві горизонтальні нитки з виво-роту (рис. 1) і покриваємо ті ж самі чотири вертикальні нитки стібками справа наліво.

2. З вивороту опускаємо голку (рис. 2) на дві горизонтальні нитки й пок-риваємо ті ж самі чотири вертикальні нитки зліва направо (рис. 3).
3. Таким чином вишиваємо до нижнього краю узору, а потім ведемо го-лку вгору (рис. 4), виконуючи другий ряд.

4. Кожний ряд виконуємо на тих же самих чотирьох вертикальних нитках (рис. 5). Усі стібки в кожному ряді паралельні між собою. З вивороту узор складається з вертикальних стібків, а з лицьового боку - з горизонтальних.

IV. Композиційна побудова орнаментів. Поняття про симетрію і ритм.

1. Композиційні прийоми побудови орнаментів.

Слово композиція походить від латинського слова *compositio*, що означає «складання, зв'язування». Ми зараз живемо у дивовижному світі, де все навколо нас складає довершену систему, яку ми тільки зараз починаємо розуміти. Кожен вид життя намагається поширюватися, розвиватися, щоб зберегти свій вид для майбутнього. Але все, в тому числі і розвиток кристалів, рослин, тварин і людини, природа поставила в суворі рамки законів. Звідси, можливо, виникли й символи, які визначають багато понять за законами світу.

Отже, робимо висновок, що серед незліченної різноманітності форм у природі панує закономірність і систематичність.

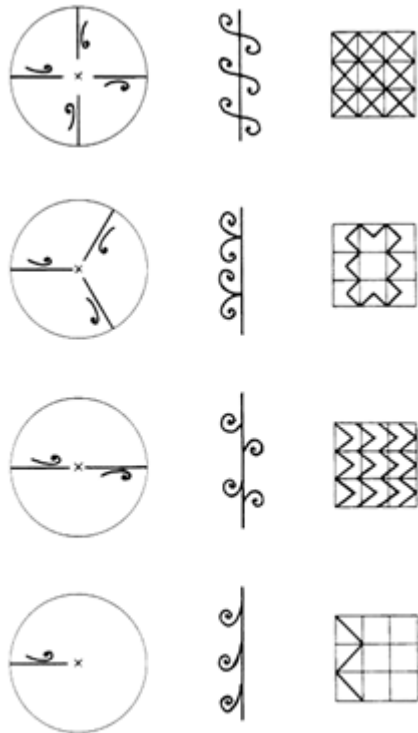
Якщо подивитись на стародавні малюнки на талісманах, посуді, на древні культові пам'ятки, то за ними можна вивчати історію народу й орнаменту. Стара композиція складалась як сума всіх знань у світі і виражала їх в особливій формі. Розвиваючись у часі, композиція втрачала одні елементи, знаки, знаходила інші. Багато композицій ми не в змозі прочитати, але відчуваємо значущість схованої в ній інформації. Ми можемо довго дивитись на композицію минулого і відчувати багатозначність її змісту, її досконалості, завершеності. Художня якість вишивки великою мірою залежить від композиції малюнка - творчого поєднання різних елементів узору, але однакових за змістом, кольором, формою.

Композиція малюнка для вишивки повинна відповідати багатьом вимогам. Вона залежить від призначення, форми оздоблюваного виробу, якості матеріалу. Не можна, наприклад, оздоблювати легкі тканини важкою, щільною вишивкою. Узор вишивки повинен відповідати характеру переплетення ниток і роду волокон тканини, а сама вишивка - художнім вимогам до даного виробу. Вона в жодному разі не повинна заважати його практичному призначенню і водночас має робити виріб гарним. Кожен виріб потребує свого особливого композиційного вирішення. Завдання орнаменту - в поєднанні двох підходів - декоративного і змістовного. Існує декілька основних правил композиційної побудови орнаменту для вишивки. Насамперед потрібно запам'ятати, що деталі, з яких складається орнамент, повинні відповідати основній темі.

Для побудови орнаменту треба знайти композиційний центр, тобто визначити ту частину оздоблюваного виробу, яка повинна найбільше привертати до себе увагу. Знайшовши композиційний центр, на площині розміщують узор. Наприклад, треба прикрасити скатерку. Для цього узор розміщують перед усім на тій частині, яка найбільше привертає до себе увагу, тобто на площині стола. На частині, що звисає, узор розміщують так, щоб вишивка не ховалась у складки. Для занавісок вишивку краще розмістити в нижній її частині, створюючи цим враження легкості. Треба

чітко дотримуватись пропорцій елементів між собою і з оздоблювальною площиною предмета .

2. Поняття про симетрію і ритм.

Основні види симетрії

Основою кожного орнаменту є симетрія, тобто повторення в певному порядку одного сегмента чи групи їх. Людство завжди ставило симетрію в ряд головних законів природи. Симетрія скрізь: навколо нас, всередині нас, у науці, та музиці. Симетрія має кілька видів:

- дзеркальне відображення (центрально, одноосьова) - коли всі частини, розташовані справа від певної лінії, точно повторюються зліва від неї;

- осьова - вид симетрії, коли один елемент або їх група повторюються через певний проміжок по прямій чи кривій лінії;
- двохосьова - координальна;
- трьохосьова - на стінках трикутника;
- чотирьохосьова - на стінках квадрата;
- багатоосьова - радіальна.

Та на симетрію можна дивитись як на норму, що має відхилення - це асиметрія. Більшість природних форм і явищ є асиметричними, тобто не мають чіткої та послідовної організації. З погляду симетрії різноманітність орнаментальних форм може бути зведена до трьох основних категорій: розетка, бордюр, сітка.

У бордюрі орнамент розташований у вигляді прямої і криволінійної смужок. У розетці орнамент вписаний у коло чи правильний багатокутник і розташований у центрі прикрашеної поверхні. Походження мотиву «розетки» сягає далекого минулого. Це один з поширених мотивів давньої орнаментики, що умовно позначає сонце, сніжинку чи квітку в різноманітних перетвореннях.

Так, наприклад, форма і будова сніжинок надзвичайно різноманітна. З одного й того ж кристалика-зародка, можуть сформуватися сніжинки різної будови. Вони бувають тільки шестипроменеві. І вся їхня чарівність - у повітряності і симетрії. З розеткою, побудованою за круговою схемою, пов'язані численні узорі, які залежать від форми поділу та обрамлення. Сітка. У цьому узорі простота рішення, порядок і розрахунок дає ключ до різноманітних побудов. Поділ сіток за допомогою вісі, яка має форму і значення системи координат, дає змогу розбити узор на повторювальні прямокутники.

У малюнках слід дотримуватись рівноваги, тобто сума елементів, ліній і фарб в одній частині узору повинна урівноважуватися з другою частиною.

На орнамент впливає також закон ритму - порядок чергування елементів або їх групи у малюнку.

3. Ритмічна композиція.

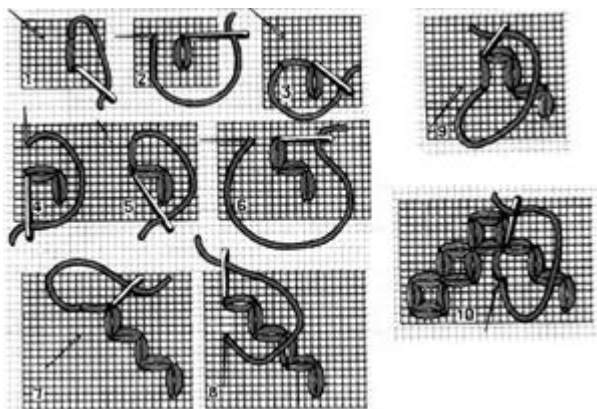
Отже, ритмом у мистецтві називають повторюваність, чергування тих чи інших композиційних елементів твору із суворою їх підпорядкованістю всередині цілого. Це головний засіб орнаментальної творчості, коли немає композиційного центру, але глядач зацікавлений і захоплений красою та гармонією ритму, кольору.

Всередині кожної живої істоти є біологічний годинник. Є він і в людини. Свій біологічний годинник мають квіти. У точно визначений час, у кожного свій, розкривається їхні «голівки». Свій біологічний годинник мають птахи. О 2 годині ночі прокидається соловейко, потім півень, зозуля, горобці та ін. Усе в природі об'єднує ритм, людей, тварин, природні явища і рослини (біологічні ритми). Народний орнамент містить систему простих типових ритмів, які у цілісності становлять ту основу, на якій віками розвивалися інші форми орнаментів.

4. Виконання швів «зерновий вивід» і «солов'їні вічка».

Шов «зерновий вивід» не несе основного декоративного навантаження. Він поєднується з основними техніками - «лиштвою», «солов'їними вічками», «хрестиком», вирізуванням. Ним оздоблюють чоловічі сорочки, жіночі блузки, сукні, декоративні вироби. «Зерновий вивід» дуже поширений на Полтавщині і являє собою ажурну вишивку. Це досягається завдяки тому, що кожний стібок виконують двічі на одному місці. Робочу нитку міцно затягують. Вишивають таким же кольором, що і весь орнамент, іноді для підкреслення основного узору ледь темнішим або світлішим тоном. У процесі роботи тканину повертають за узором зліва направо.

Інструкційна картка №1. Виконання шва «зерновий вивід».

1. Закріплюємо вишивальну нитку на чотирьох вертикальних нитках тканини петлею знизу вгору. Вишиваємо справа наліво. Вводимо голку в нижній кінець першого стібка, виводимо по діагоналі на чотири вертикальні нитки ліворуч від верхнього кінця першого стібка. Утворився вертикальний стібок.

Виводимо голку на лицьовий бік, робочу нитку міцно затягуємо.

2. По горизонталі з верхньої точки вертикального стібка справа наліво набираємо на голку чотири нитки основи (рис.1,2).

3. Виводимо голку на лицьовий бік і знову набираємо на неї ті ж чотири нитки основи (виконуємо подвійний стібок). Виколюємо голку по діагоналі на чотири вертикальні нитки ліворуч від верхньої точки вертикального стібка (рис. 3). Робочу нитку затягуємо. Утворився горизонтальний подвійний стібок.

4. Знову вгору набираємо на голку чотири горизонтальних нитки (рис. 4) і виводимо на лицьовий бік, знову вколюємо голку в те саме місце, виколюємо по діагоналі на чотири вертикальні нитки ліворуч точки горизонтального стібка.

5. Виводимо голку на лицьовий бік, нитку затягуємо (рис. 5).

6. Таким чином чергуємо горизонтальні та вертикальні подвійні стібки (рис. 6, 7).

7. Другий ряд доповнює перший і утворює квадратики, сторонами яких є такі ж подвійні стібки. Їх вишиваємо паралельно до стібків першого ряду (рис. 8, 9).

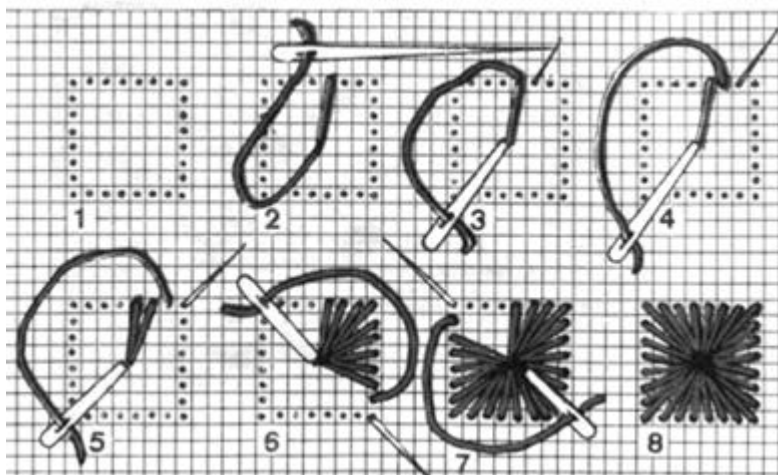
8. Вводимо голку в точку, а виводимо її з точки попереднього стібка (рис. 10). Утворились ажурні квадратики.

«Зерновий вивід» вишивають на 2, 3, 4, 5 і більше нитках залежно від щільності тканини.

«Солов'їні вічка», або «виколювання», має вигляд ажурної сіточки. Ним оформлюють рукави жіночих блуз, чоловічі сорочки. Цю техніку виконують у поєднанні з «лиштвою», «зерновим виводом», «мережкою». «Виколювання» - то поєднання невеликих квадратиків із маленькою дірочкою всередині кожного. Щоб вона утворилася, всі стібки починають робити з одного центру. Таким чином з'являється маленький круглий отвір, котрий у народі дістав поетичну назву «солов'їне вічко». Ця техніка вимагає великої майстерності, витривалості. Виконується вона нитками білого кольору.

Інструкційна картка №2. Виконання шва «солов'їні вічка»

1. З лівого боку тканини відраховуємо по горизонталі й вертикалі по вісім

ниток - утворюється квадрат (рис. 1).

2. З центру квадрата набираємо на голку чотири нитки тканини по вертикалі вгору й закріплюємо вишивальну нитку петлею (рис. 2). Виник перший стібок.

3. Уводимо голку в центр квадрата й виводимо на одну нитку тканини вправо від першого стібка (рис. 3).
4. Потім іще раз утворимо голку в центр квадрата, виводимо через одну нитку - праворуч од попереднього стібка (рис. 4).
5. Продовжуємо шити за ходом годинникової стрілки, вколюємо голку в центр квадрата (рис. 5). Стібки затягуємо вишивальною ниткою.
6. Щоб вишити ряд квадратиків, спочатку слід виконати один бік узору зліва направо, а повертаючись назад — справа наліво; закінчуємо другий бік узору.

V. Кольорова побудова орнаменту. Обробка краю виробу. Підрублювання мережкою. Догляд за вишитим виробом

1. Кольорова побудова орнаменту.

Кожний сприймає світ по-своєму. Одна людина бачить його в «рожевих тонах». Інший все сприймає похмуро. Кожний художник, майстер, вишивальниця намагається вибрати своєрідні кольорові відповідності. В основі гармонії барв лежить уміння пов'язувати кольори. Для українського народного орнаменту характерне переважання якогось одного кольору. Наприклад, у двоколірних композиціях, поширених в Київській області - червоний з чорним, звертає на себе увагу принцип поєднання контрастних кольорів. Один з них завжди головний - основний і за значенням, і за кількістю його в композиції, другий завжди лише додатковий. Це положення залишається в силі і для різнокольорових рішень. В українській пісні «Два кольори» червоний колір асоціюється з любов'ю, чорний - із журбою. Отже, орнаменти гарно дивляться за рахунок поняття «контрастності барв». Це сполучення двох кольорів, з яких один світлий, а другий темний. Завжди гарно дивляться контрастні сполучення білого з червоним, червоного з чорним чи жовтим, синього з сірим і тощо.

Гармонійне поєднання всіх кольорів вишивки є обов'язковим. Найпростішим є поєднання розбілених і затемнених тонів одного кольору, наприклад: фіолетовий, бузковий, білий. Яке поєднання краще зробити, вирішує сама вишивальниця, враховуючи призначення вишитого виробу. Тут слід брати до уваги колір фону та окремих частин рисунка. Щоб вишивка була привабливою, потрібно брати тканину і нитки для вишивки середньої яскравості, деталі та частини рисунка не повинні бути дрібними.

Кожному народові, кожній місцевості притаманні не тільки орнаментальні традиції, а й особливі кольорові поєднання. Колорит узору, тобто багатство та характер кольорових відтінків, може бути візитною карткою всього регіону або окремого села.

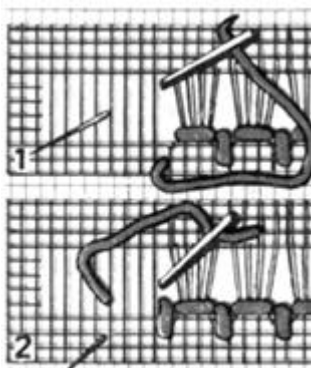
Наприклад, вишивки Полтавської, Луганської, Харківської областей мають багато спільного з усталеними формами вишивки у центральних областях України. Їм властиві своєрідні поліхромні (багатобарвні) елементи

орнаменту, вишиті хрестиком чи пів хрестиком. А для подільських сорочок характерна різноманітність швів, і в орнаментах переважає один колір - чорний із більшим чи меншим вкрапленням синього, червоного, жовтого, зеленого.

2. Підрублювання мережкою краю виробу без обробки кутів.

Кожна пошита або вишита річ потребує відповідного оформлення. Особливо це стосується обробки країв. Краї серветок, рушників, панно можна оформляти по-різному. Це можуть бути торочки з ниток та петельок, зубці, кольорові смужки з інших тканин, можна обробляти обкидним або петельним швом. Досить часто краї оформляють рубцями. Ніщо так не підкреслює чарівність вишивки, як мережка. Відступивши від краю 2,5–3 см (їх залишаємо на підгин), з тканини вишитого виробу витягують декілька ниток полотна. На них буде виконуватись мережка. Її ширина може бути 0,5–1 см або більше.

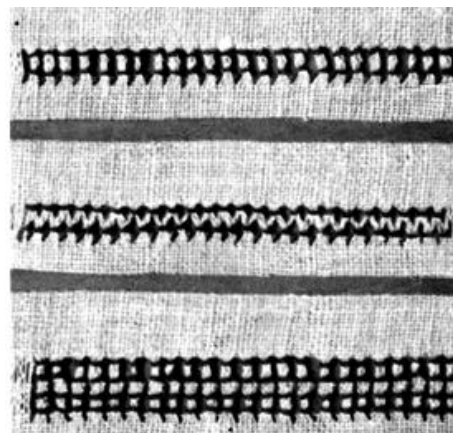
Для підрублювання мережкою краю виробу використовують ниточки, які були витягнуті з тканини, або вишивальні нитки білого кольору чи

Підрублювання мережкою

кольору тканини. Робочу нитку закріплюють на одній-двох горизонтальних нитках полотна справа і виконують «одинарний прутик». Для цього підхоплюють на голку 4 вертикальних нитки тканини там, де висмикнута нитка (рис. 1), і протягують під ними робочу нитку. Потім повертаємо голку назад і вводимо її в попереднє місце, виклюємо через дві горизонтальні нитки знизу на одному рівні з тими нитками, що взяті на прутик (рис. 2). Так обкручуємо робочою ниткою прутики з усіх сторін серветки чи коротших сторін рушника. «Подвійний прутик» є продовженням одинарного. Виконуючи його, ми водночас будемо захоплювати й ті 2,5–3 см, що ми залишали на підгин. Підгортають рубець двічі, навиворіт, а декоративний - можна з лицьового боку, оздобивши мережками, простими й оздоблювальними швами. Таким чином зріз тканини буде надійно захищений від обсипання, а по краю виробу утвориться гарний контур.

За бажанням з лицьового боку можна виконати мережку «роздільний прутик» або швом «подвійний прутик».

4. Догляд за вишитими виробами.

Щоб вишиті вироби мали гарний вигляд, їх потрібно правильно випрати і випрасувати. Ці вироби можна прати в пральній машині при температурі 40°C в режимі бережного прання. Краще вкласти їх у полотняну торбинку. Тоді виріб може витримати навіть віджим у центрифугі, але якщо ви не впевнені у тому, що вишивка виконана вами на «відмінно», то краще прати вручну.

Прати речі треба дуже обережно, щоб фарба не злиняла та щоб не пошкодити ажурні вишивки. Заливати окропом та виварювати можна тільки речі, вишиті білими нитками на білих лляних та бавовняних тканинах. Решту виробів краще прати у теплій воді з дитячим милом, а речі, вишиті шовковими та синтетичним нитками - у мильній піні, додавши трохи солі. Такі речі не можна намилювати і терти. Перед пранням блузку, плаття або сорочку, вишиті кольоровими нитками, замочують у теплій солоній воді (1-2 ч. л. солі на 1 л води), щоб вийшов бруд з коміру та манжетів. А вже потім перуть у мильній воді. Після прання вироби 1-2 рази полощуть у холодній воді. При полосканні кольорових вишивок у воду додають 1-2 чайні ложки оцту, щоб надати ниткам блиску. Вологий виріб треба розправити у горизонтальному положенні і дати підсохнути, але не повністю. Вишивки прасують з вивороту не дуже гарячою праскою, під них ставлять м'яку тканину або махровий рушник. В жодному разі не можна притискати виріб праскою, бо вишивка (особливо гладь) втратить опуклість. Щоб не було зморщок, великі речі прасують від середини до країв, а щоб випрасуваний не зім'явся, його не можна складати доти, доки він не прохолоне. Особливо уважно й акуратно потрібно прасувати вироби із тонких тканин з ажурними вишивками.

За бажанням перед відпарюванням можна нанести на лицевий бік виробу крохмаль з аерозольного балончика. Але найбільш дешевий і екологічно безпечний метод - приготувати розчин крохмалю самостійно і розбризкати його з пульверизатора. Крохмаль розчиняють у холодній воді, а потім заварюють окропом, не дуже густо. Заварений крохмаль треба обов'язково процідити крізь марлю чи сито. Якщо до крохмалю додати трохи молока, то після прасування виробу тканина блищатиме. Якщо вишитий виріб ви збираєтесь тримати у шафі, а не користуватись ним, то краще за все покласти його в цупкий папір і скрутити разом з ним у рулон.

Використані джерела

1. Денисенко Л.І. Азбука домашнього господарювання: Навч. посіб. з трудового навчання для учнів 5 – 9 кл. загальноосвіт. шк., ліцеїв, гімназій. – К.: А.С.К., 2002. – 232 с.: іл.
2. Кара-Васільєва Т. Українська вишивка. Альбом. – Київ. Мистецтво, 1993.
3. Рукоділья в школі: Навч. посібник для 5 – 9 кл. серед. загальноосвіт. шк./Авт.-упоряд. І.В.Воронецька – К.: «Поліграфкнига», 1998. – 176 с. – Укр.
4. Сорокина Л.М. Учись вишивати: Альбом. – 5-е изд. – К.: Рад. шк., 1989. – 79 с.: ил.
5. Трудове навчання. Обслуговуючі види праці. Підруч. для 5 кл. загальноосвіт. навч. закладів / Л.І.Денисенко, О.М.Романчук, О.П.Гнеденко, Н.А.Калініченко, А.І.Романчук, М.П.Туров. – К.; Педагогічна думка. 2005. – 176 с: іл.
6. Українська минувшина. Ілюстративний етнографічний довідник. – Київ. : Либідь, 1993.